

XLVIII. A GÖRÖGKELETI EGYHÁZ ÉS AZ OLÁH NÉP.

A nemzetiségek. Az oláhok térfoglalása. A vallás-unio kérdése. Zsivánovics Synesius. A pópák helyzete és Knezsevics. Surlódás a vladika s a megye közt. Az aradi görögkatholikusok. Agrarius lázítások. Rablások. Forray András alispán a rablók kezében. A császár, papság, vármegye és a nép. Bécs Petru. A rablók esküje.

Bél Mátyás¹⁾ a század első felében így jellemzi Arad- és Zarándmegyék lakosságát: »A vármegyékben oláhok és magyarok laknak. Az oláhok álnok emberek, kik magukat a rómaiaktól származtatják, noha régen elfajultak azoknak erényeitől. Mert nem művelik annyira a földet, mint lehetne s a tolvajságot tartják magukhoz legméltóbbnak. Nemcsak erdei rablók és útonállók, hanem kitanúlt házi tolvajok is. A szomszéd barmát ellopni s azt paraszt lakomákon közösen elkölteni szépnek tartják. A magyarokat, a hol lehet, kifosztják«.

»A magyarok földművesek s beérik a magukéval. Ha tolvajságról vádolják őket, elég a bíróságnál annyit mondani, hogy ők magyarok: »Igaz magyar vagyok, sohasem loptam.« A mellett vendégszeretők. Olcsó és könnyen megszerezhető ruhákban járnak. Nyelvjárásuk igen hasonlít a debreczenihez. Kár, hogy kevesebben vannak, mint azelőtt. A sok háború miatt azonban ezen nem csodálkozhatni.«

A század első felében ehhez a törzsökös lakossághoz a szerbek járultak, kik azonban már 1751-ben tömegesen kivándoroltak s inkább csak úri népségek maradt idebenn. Ellenben népes sváb községek alakultak, melyek mostantól fogva a magyar helységekkel versenyezve művelték a síkságot, a bortermő hegyeket s az anyagiakon kívül már a szellemiekkel is gondoltak.

1779-ben azt írta Bél könyvének folytatója²⁾, hogy »Arad vármegyében főképp oláhok és rácok laknak, kik Magyarország iránt kivált háborúban szereztek érdemeket. Hozzájuk magyarok és németek járúlnak, de mód felett csekély számban. Ide tartoznak az Erdélyből beköltözött

¹⁾ *Comitatus Zarandiensis*. Kézirat a primás könyvtárában. *Membrum politicum*, §. 1. Idézi *Bethlent*, X. 756. — ²⁾ *Compendium Hungariae geographicum*. I. 273. V. ö. *Arader Comitatus*. *Anmerfungen*. *N. Ung. Magazin*. 1791. I., 109.

örmények is. Ennek a vármegyének, melyhez Zaránd két járását is csatolták, 167 faluja s 16 mezővárosa van, melyekben 101,540 lélek lakik, odaértve 310 zsidót is.«

Kétségtelen, hogy a törökök kiűzetése óta a népesség legalább 70%-kal emelkedett, a mint 1779 óta is 1847-ben 239,983-re, 1891-ben 343,597-re s a zsidóság 310-ról 2200-ra, illetőleg 8924-re szökött fel. A XVIII. századból nincsenek adataink. De az akkor igen csekély számú magyarok és németek most több mint 22,000-rel, az oláhok pedig több mint százezerrel múlják felül a megye 1779. évi egész népességét; ellenben a szerbek most már tizedrésznyen, sőt felényien sincsenek, mint a tótok, kik csak a XVIII. század közepén kezdtek betelepenni. Az arány 1779-ben ez lehetett: 10—10,000 szerb és magyar, 5000 német, 310 zsidó, 300 örmény s 75,930 oláh¹⁾. Mindenesetre nagy többségben voltak az oláhok.

Elterjedésök útjáról, módjáról bajos számot adni. Csak azt látjuk, hogy már a XVII. században mindjobban eloláhosodnak a helységek tősgyökeres magyar nevei²⁾, melyek maguk is eléggé utalnak reá, az elpusztult falvakba mint ereszkedik alá hegyei közé az oláh s a síkságot lépésről lépésre mint szállja meg. Elfogadja és csak a kimondásban ferdíti el a helyneveket s abban az arányban terjed, a melyben gyöngül a magyarság és a rácszág. Ellenség, elemi csapás kevesebbet árthatott neki; faházait, fatemplomait, ha leégtek is, gyorsan újra építhette az erdőből, hová mindenkor elmenekülhetett marháival, melyeknek tenyésztéséből éldegélt. A magyar paraszt, kinek kath. és reform. kőtemplomai összedőltek, pópáikhoz vitte keresztelni gyermekeit s azok azután, ha jártak, jobbadán dászkelekhez jártak iskolába. Hiszen 1732-ben csak 3 kath. plébánia és 6 ref. eklézsia volt, s félszázad múlva is csupán 8. Nagyritkán történt olyasmi, hogy a kath. vagy ref. pap visszakeresztelt volna olyan magyar fiút, kit a pápa keresztelt meg. A borosjenei plébánián 1747—1769-ig mindössze csak 33 egyén tért át kath. hitre; pl. Tóth Péter, ki katolikusnak született, de g.-keletinek növekedett és Horváth János. Az áttértek közt azonban csak 4 oláh volt, köztük (1746. jún. 26.) a hatvan éves Gornyik Márton. 1741. júl. 16 megtörtént, hogy a borosjenei plébános újra megeskettett egy párt (Nyikora Tódort és Munkács Katalint), kiket a pápa titokban adott össze és térítvényt vett az oláh férjtől, hogy gyermekeit katolikusoknak neveli s hogy nejét nem háborítja hitében¹⁾. 1747. okt. 24. Aradvármegye már kénytelen volt elrendelni, hogy »mivel az

¹⁾ 1774-ben Aradban 11,711 és 179.-ban 25,300 g.-kel. ház volt, az utóbbi évben 143,138 hívővel. Ez a szám tehát, mint közepes, 1779-ben valószínű és elfogadható. --

²⁾ Összehasonlításul I. a jelen könyv I. r. 190—253. és II. r. 147—169. lapokon közölt helyneveket. — ³⁾ *Matricula Baptisatorum et Copulatorum item Conversorum eccl. Borosjenő.*

igaz (róm. kath.) hitről sokan az eretnek (g.-kel.) hitre tértek át, az ilyeneket be kell hozni az aradi börtönbe, a hol addig tanítsák az igaz hit dogmáira, míg vissza nem térnek«¹⁾. Erre nézve igen szigorú példát kívánt adni *Nyámecz* Antal esetében. Ez az ember 1727-ben a róm. kath. vallásról a g.-keletire tért át. Most a vármegye Aradra hozatta s a börtönben hite miatt egy évnegyedig sanyargatta. »Folytonos intelem, buzdítás sem törte meg, nem engedett az ítélszék üdvös tanácsainak, érveinek, szelidebb és szigorúbb eszközeinek s az eretnekségtől, lelkében megátalkodva, most sem akart megválni. Mivel tehát ez az elvetemült vakmerően nem gondolt az isteni joggal s az ország boldog emlékü királyainak törvényeivel s rendeleteivel és azoknak ellenszegült, azért a hittagadót, ki jó és üdvös eszközökre vonakodott az üdvözülés és igaz hit útjára térni, saját büntetése s mások elrettentése végett« 1748. máj. 13. továbbra is börtönben hagyta a megye, kenyérré és vízre szorította és elrendelte, hogy csak akkor bocsássák szabadon, ha igaz és valódi bűnbánat után visszatérne. A helytartótanács azonban 1749. ápr. 25. mégis szabadon bocsátotta, »mivel a kir. parancs kihirdetése előtt esett a hittagadás bűnébe«²⁾. De ily szigor után is megújultak a panaszok. Engel csanádi püspök 1773. febr. 6. elégtételt kért a vármegyétől, mivel a solymosi g.-kel. pap a róm. kath. Dancz Mihály gyermekét elkeresztelte. A vármegye, mivel egyh. ügyekben és dogmákban a kánoni törvények az egyh. hatóságot és a szentszéknek teszik felelőssé, márcz. 31. a püspököt a törvények és rendeletek értelmében való eljárásra kérte, de megígérte, hogy az egyh. bíróság ítéletének végrehajtására megad minden hatósági segítyt; s ápril 30.-án a pópát »példa és elrettentés végett« a püspök kérelméhez képest 3 napra csakugyan becsukatta³⁾. 1775. ápr. 8. viszont a miatt kért elégtételt a csanádi szentszék, hogy Mojsza ottvosi pópa Pája ottvosi róm. kath. lakost titkon g.-kel. szertartás szerént eskette össze g.-kel. jegyesével. E miatt a pópát ápr. 28-ra az aradi g.-kel. püspök is maga elé idézte⁴⁾. Végre 1780. aug. 27.-én a helytartótanács elrendelte⁵⁾, hogy keresetet indítsanak az olyan pópák ellen s foszszák meg a papságtól és javadalmaktól, kik bárkit is eretnekségre csábítanak, mit a vármegye okt. 30. meg is ígért.

Idáig azonban egy egész század telt el a nélkül, hogy a kormány csak valamiben is akadályozta volna az oláhság beolvasztó erejét. Növekedett ez, midőn, a szerbek megfogyatkozásával, a hierarchia is mind több és több román elemet vett magába; így pl. *Zsivánovics* Synesius aradi, váradi, jenei és halmágyi g.-kel. püspök 1762. jún. 17.-től oláh körlevelet bocsátott ki⁶⁾. A szerbek és románok féltékenysége még sokáig tar-

1) *Aradm. jk.* 1747., 126. l. — 2) *U.-o.* 1748. 200., 203—4., 326., 363—4., 421. l.

3) *U.-o.* 1773. 77., 106. sz. — 4) *U.-o.* 1775., 129. sz. — 5) 5271. sz. a. V. ö. *Aradm. jk.* 1780., 16. sz. — 6) *P. Nagy* kézirata, *Aradm. ism.* 87.

tott ugyan, maga a *vallás* azonban a nemzetiségek ellentétein sokat enyhített s az aradi rácz püspököknek sok részök van az oláhság térfoglalásában. A kath. főpapság és a kormány ezt a kérdést nem is a nemzetiség, hanem a vallás szempontjából ítélte meg. Ösmeretes, hogy a *szent unio* érdekében kifejtett buzgósága egyik fő oka volt Péro lázadásának. Ugyanez a buzgóság alig félszázad múlva új lázadást okozott. Amabban rácz, emebben oláh g.-keletiek vitték a főszerepet; s ez mutatja legjobban, félszázad múlva ethnographiai tekintetben milyen változáson ment keresztül Aradvármegye.

Péro lázadása után a kormány egyelőre tartózkodott a katholizálástól; annál buzgóbban folytatta azt gr. *Forgách* Pál váradi püspökhelyettes. 1736. ápril 17.-én Hagymádfalván 178 biharmegyei g.-kel. pap Magyarország primásához intézett fölterjesztésében kijelentette, hogy szívök sohasem húzott az aradi rácz vladikához és 8 esztendő előtt is csak azért esküdtek neki hűséget, mert fegyveres népet uszított reájok. Most, a Szentlélektől megvilágítva, visszatérnek az unióhoz; főpásztoruknak ismerik el a váradi róm. kath. püspököt s kéri a primást, támogassa őket¹). 1737-ben ezek a papok 147 községben keresztül is vitték az uniót; de az aradi vladika is megjelent Várad-Velenczén, hogy papokat szenteljen föl²).

1759-ben az aradi vladika bejárta Arad-, Bihar-, Békés- és Csanád-vármegyét és szerb, bolgár, görög és macedóniai származású g.-kel. híveit 500 arany bírság alatt esküvel kötelezte, hogy sohasem egyesülnek a kath. egyházzal; az oláhoknak pedig megígérte, hogy ha püspöküknek továbbra is őt ismerik el, számukra a királynál épp azokat a kiváltságokat és kedvezményeket eszközli ki, miket most a szerbek élveznek s mikkel az unitusokat kecsegtetik³). Biharban, főképp pedig magában Aradban ezek után sokkal bajosabban terjedt az unio s a g.-keletiek mindent el is követtek akadályozására; azért a helytartótanács 1744. július 3. és aug. 4. elrendelte, fogassa el a vármegye a már g.-kath. nép között hamis tanokat terjesztő, csaló kalugyereket⁴). Midőn azonban 1748. okt. 19.-én a h. tanács a g.-katholikusok kettős ünnepei iránt kérdezősködött a megyétől, ez nov. 4. azt felelhetette, hogy e megyében nincsenek g.-katholikusok⁵). Ugyanazon esztendőben mindamellert gr. *Forgách*, ki a kalocsai érsekké lett gr. Csáky Miklós helyett mint püspök tért vissza Nagyváradra, azonnal éppen egy volt g.-kel. aradi papot terjesztett föl g.-kath. püspökhelyettesé való kinevezésre. Ez *Kovács* Melét volt, kit Antonovics aradi püspök Aradon 1734. jún. 29.-én g.-kel. pappá szentelt ugyan, ő azonban már 1736-ban áttért az unióra, s diószegi, majd váradi g.-kath. pap és

¹) *Nilles*, Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis. II. 525—6. —

²) *Bunyitay*, Biharvármegye oláhjai, 62. l. s így maga megczáfolja, mit az 50. lapon írt, hogy az aradi vladika odahagyta volna Bihart. — ³) *Vela* Pál levele. 1886. aug. 15. —

⁴) *Aradm. jk.* 1744., 312—3. l. — ⁵) *U.-o.* 1748., 248. l.

főesperes lett, 1748. decz. 15. pedig csakugyan váradi püspökhelyettségé szentelte őt Forgách¹⁾. Ezzel majdnem egyidőben történt, hogy *Antonovics* Izsaiás aradi g.-kel. püspök és kir. tanácsos, főkép a rácz katonák szava- zatával, karloviczi metropolita lett. Mivel azonban a királynéhoz tett tisz- telgő útjában még azon évben meghalt²⁾, a szerbek Karloviczon 1749-ben újabb zsinatot tartottak. Ez alkalommal a bécsi udvar kijelentette, hogy csak hét görögkeleti püspökséget akar fenntartani, a nyolczadikat pedig megszüntetni kívánja, mivel ellátására nincs elegendő pénzalap. A zsinat felszólalt ez ellen³⁾ s legélesebben, úgy látszik, éppen *Nenadovics* Pál károlyvárosi püspök, ki *Antonovics* halála után az aradi püspökséget is kormányozta. A zsinaton, melyen Horváth János aradi alezredes és (az aradi bírót helyettesítve) *Sztankovics* György senator is résztvett, 1749. júl. 21. ugyanő külön nyilatkozatot eszközölt ki a hodosi (bodrogi) bazi- lita zárda régi szabadságának biztosítására⁴⁾. Hazatérve pedig megtagadta a pétyi (ipeki) szerb beköltözőkkel Aradra vitt szent ereklyék, drágakövek s más nemzeti kincsek visszaszolgáltatását, miért 1751. februárjában *Nye- gus Petrovics* csernagorai metropolita panaszt emelt a királynénál⁵⁾.

A mint azonban *Nenadovics* Pálnak 1751. szeptember 1. karloviczi patriarchává történt választatását megerősítette a királyné, Arad is meg- kapta püspökét, *Zsivánovics* Synesiust. *Zsivánovics* már 1751. szept. 12. Aradra érkezett s nov. 12.-én székét is elfoglalta⁶⁾. Jogainak fenntartása végett katonai kísérettel rögtön megjelent Várad-Velenczén s 1753-ban ott papokat is szentelt föl, noha *Beóthy* Mihály — állítólag — 24 lovas- sal akarta onnan elűzni. A püspök azzal biztatta a népet, hogy ha eláll az uniótól, nem kell tizedet fizetnie a váradi »magyar« püspöknek; ha pedig megmarad, elveszti a »ráczoknak« adott királyi szabadalmakat. Hatvan g.-kel. pap erre csakugyan önként visszatért hozzá, 23-at pedig a nép maga kergetett el⁷⁾. Az ez ügyben 1756. befejezett vizsgálat, melyet *De Ville* tábornok vezetett, teljesen igazságot adott az aradi vladikának s az oláh népnek, melyet a ráczzal egynek tartott; kijelentette, hogy a váradi püspök, ki az oláh papokat képzelhetetlen tudatlanságban hagyta, ártatlanul vádolta az aradi vladikát, kinek hatóságát most már ki kell ter-

¹⁾ *Bunyitay*, 55—59. — ²⁾ *Lakatos*, II, 64. — ³⁾ *Pesty*, Szörény, I. 354—5. *Anto- novicsot*, Engelshofen cs. altábornagynak 1742. máj. kelt jelentése szerint, a temesvári kincstári igazgatóság a karánsebesi püspökségbe is beigtatta, talán jobb ellátása végett; de nem engedte meg, hogy Bécsbe menjen megköszönni, mert nem tudta, ily embernek adhat-e engedélyt távozásra az udv. haditanács engedélye nélkül. U.-o. I., 372—3. — ⁴⁾ A *hodosi zárda* levéltárából. — ⁵⁾ *Századok*, 1883. 147—8. — ⁶⁾ *Lakatos*, II. 64. — ⁷⁾ *Bunyitay*, 64. és 71. Az oláhok most már maguk is ráczhitűeknek mondták magukat s a ráczok nagy részének távozása után maguknak követelték a ráczok szabadalmait. — Így nemzetiségök- től jóformán saját püspökeik fosztották volna meg. Teljes félreértésen alapúl *Horváth* M. (VII. 400) azon megjegyzése, hogy *Synesius* is az unióra tért és székhelyét Váradra tette volna át.

jeszteni mindazokra is, kiket gr. Forgách g.-katholikusoknak mondott, de kik g.-keletieknek vallották magukat. A magyarok államveszélyes törekvéseivel szemben úgysis e görögkeletiek alkotják az egyedül biztos gátat. 1757. júl. 14. a királyné meg is engedte a vladikának, hogy bihari híveit szabadon látogathassa, míg gr. Forgáchot a váci püspökségre tette át. 1758. nov. 29. mindamellett meghagyta, hogy az aradi püspök a maga joghatóságát, g.-kel. népe pedig vallását szabadon gyakorolhatja ugyan, az unióról visszatértek azonban nem építhetnek új templomokat, az aradi vladika pedig nem akadályozhatja az uniónak keresztény módon való terjesztését. Az aradi püspök azonnal helyettest küldött Váradra¹⁾.

Nemsokára orosz tiszték jelentek meg Aradmegyében s a g.-kel. népet újabb kivándorlásra ösztönözték, úgy, hogy 1762. nov. 19. már intézkedett is ellenök a királyné²⁾, az aradi vladika pedig éppen ez évtől kezdve kezdett oláh címmel és levelezéssel élni³⁾. Mint író is védte egyháza érdekeit a püspök s a szertartásos könyveket ő már nem Oroszországból, hanem Oláhországból hozatta⁴⁾. De másképen is művelnie kellett volna népét s magát a papságot. Hiszen a vármegye 1768. febr. 8. is durvának mondta az oláh népet, vastag tudatlanságban élőknek a pópákat⁵⁾. Népe számára templomokat emeltetett a püspök. Alatta épült a soborsini és fazekasvarsándi templom és az ő közbenjárására engedte meg a helytartótanács (1768. jún. 30.) a nádasi, drauczi és szöllősi, 1769. máj. 22.-én pedig a gyula-varsándi oláh templomok újra-építését⁶⁾. Saját aradi házában szintén építtetett házi kápolnát, Gájban pedig nyári lakást⁷⁾. Mindez némi pénzzavarba sodorta, úgy, hogy 1769-ben történt halálával hátralékainak beszédéről Aradmegyének kellett gondoskodnia⁸⁾.

A Karloviczon 1770. januárjában megválasztott új püspöknek, *Knezevics* Pachomiusnak első sorban a pópák helyzetét kellett szabályoznia. A stólapénz és a püspöki illetékek iránt ugyan már az 1769. decz. 1. kiadott rendelet is intézkedett, maga az alsó-papság azonban a szó szoros értelmében nyomorgott s e nyomorúságában erkölcsi érzékét is gyakran elvesztette. Gyulavarsándon pl., hol a szegény nép csak keservesen tudta összeadni a temploma építésére szükséges 300 frtot, *Dragomirovics* Péter pópa 9 méhkast lopott, mire a helytartótanács 1770. febr. 5. meghagyta a megyének, hogy vigyázzon az efféle pópákra⁹⁾. *Czukrovics* Mihályt ismételt tolvajság miatt megfosztották papságától, halálra ítélték és csak

¹⁾ *Bunyitay*, 65—77. — ²⁾ *Horváth*, VII. 401. — ³⁾ *P. Nagy* kézírata, 87. Ez a cím, mai román helyesírással, így hangzik: Synesiu cu mila lui Dumnezeu sîntei răsăritului apostolicesc și sobornicesc biserici pravoslavnic episcop Aradului, a Oradiei-Mari, Ienopoliei, Halmașului și acelor staturi și cesaro-crăiesc apostolicesc măriri de curte svetnic. — ⁴⁾ Ezt a h. tanács 1783. szept. 19.-én 9031., 1785. nov. 15.-én 34,572. és 1786. jún. 20.-án 25,763. sz. a. ismételten eltiltotta. — ⁵⁾ *Aradm. jk.* 1768., 29. sz. — ⁶⁾ *U.-o.* 1768. 31., 200. és 1769. 126. sz. — ⁷⁾ *Lakatos*, II. 64. — ⁸⁾ *Aradm. jk.* 1770. 40. és 1776. 245. — ⁹⁾ *U.-o.* 1770. 35.

a királyné mentette meg életét, háromévi börtönre ítélvén őt¹⁾. *Hormej* János pópát emberölés miatt halálra kárhoztatta a vármegye s ítéletét végre is hajtotta, mivel a püspök csak egy esztendő múlva folyamodott kegyelemért, papi jellegétől pedig egyáltalán nem akarta őt megfosztani; pedig ekkor a vármegye sem követelte volna a halált²⁾. Halálra ítélték egy alcili pópát is, mivel fajtalanul élt menyével; II. József császár azonban utóbb az ítéletet 4 évi börtönre mérsékelte, de a pópát képtelennek nyilvánította minden egyházi működésre³⁾. A kormány már 1771. júl. 20. szabályozta »az illyr nemzetbeli pópák« anyagi viszonyait, decz. 16. pedig közölte a karloviczi zsinatnak a szerb papság és nép sorsa javítására kidolgozott tervezetét. A vármegye ki is hirdette mindakettőt; de úgy értelmezte a dolgot, hogy adó alól csak az egész jobbágyi sessióval bíró pópa van fölmentve, a többit pedig nemcsak adóra, hanem jobbágyi szolgálatra is kötelezte. Ez ellen *Knezevics* felszólalt s kérte, hogy ezeket a pópákat s a velök egy kegyeren levő rokonokat is mentsék föl a terhektől; Arad-megye azonban 1773. január 25.-én kijelentette, hogy ezt csak azon pópákra nézve teheti, kiket az említett rendelet meghagyott a plébániai szolgálatban s a felesleges pópákat kedvezésben nem részesítheti⁴⁾. 1775. szept. 7.-én pedig b. *Mathesen* tábornok, eszéki várparancsnok, mint kir. biztos tanácskozott Aradon a karloviczi érsekkel és az aradi s temesvári g.-kel. püspökkel, Bodrogon hogyan lehetne apasztani a kalugyerek számát⁵⁾.

Növelte a püspök és a vármegye közt való surlódást a püspöknek az az ismételt panasza, hogy Aradon, Gyorokon stb. görögkeletieket is kényszerítnek róm. kath. ünnepek megülésére. A rendek már 1774. okt. 5. megjegyezték, hogy tisztviselőik nem-igen tudhatják, a g.-keletieknek mily ünnepeket kell megülniök, mert naptáraikat ezek Muszka- és Lengyelországból szerzik be s így — különösen a hegyek lakosai — az ünneplésben gyakran eltérnek. Ennek megakadályozása végett arra kérték a helytartótanácsot, hogy az 1599: XLV. t.-cz. értelmében eltörölt ó-naptárt kitiltsa s a naptárak egyformaságáról gondoskodjék. Az ünnepsértők különben maguk a gyoroki g.-keletiek voltak, mert nagyobb ünnepeken is nyitva tartották boltjaikat, míg a kuvini pópák még azokat az oláhokat is megbüntették, kik a katolikusoknak egy g.-kel. félünnepen szántottak⁶⁾. Azokat az aradi g.-kel. iparosokat pedig, kik, czéhlevelökre hívatkozva, nem akartak résztvenni az úrnapi körmenetben, 1775. jan. 26. maga a helytartótanács a vármegye színe előtt szidatta meg, mert hamisan hívat-

¹⁾ *Aradm. jk.* 1773. 228., 1774. 48., 49. sz. — ²⁾ *U.-o.* 1773. 306. és 1774. 81. sz. — ³⁾ *U.-o.* 1781. 1. és jún. 12., 12. s 1782. 87. sz. — ⁴⁾ *Aradm. jk.* 1773. 34. sz. 1782. nov. 14. azonban a püspök kérelmére Popovics Marján számfölötti pópát, mint kisjenei tanítót, a földesúri szolgálatok alól fölmentette. *U.-o.* 1782., 55. sz. — ⁵⁾ *Aradi minoriták naplója.* Lakatos, I. 74—5. — ⁶⁾ *U.-o.*, 1774. 212., 238., 240. sz.

koztak kiváltságaikra s mert azt hazudták, hogy tettök miatt mocskos börtönbe záraták őket¹⁾. Majd a miatt rendelt vizsgálatot a megye, hogy a pópák a háromszoros kihirdetés alól olyan felszabadító leveleket osztogatnak a házasúlandóknak, melyeket 17 kron a protopópa bocsát árúba²⁾. Temetések alkalmával is nagyon zsarolták a szegény népet. Mikalakán a rendes illetéken kívül még 3 frt. zálogot vett a pópa, egy másiktól pedig egy 8 frtos temetés árában egy 17 frtos borjas tehenet hajttatott el³⁾. Hasonló visszaélések és zsarolások gátlására szolgált volna egyebek közt az érseki törvényszék, melyhez a szentszéktől lehetett volna felebbezni s melyhez a királyné minden püspöki megyéből két világi g.-keletit kívánt kinevezni. 1775. márczius 28.-án azonban kijelentette Aradvármegye, sőt a vladika is, hogy Arad városában a g.-keletiek közt nincs olyan bölcs és békés lelkületű két ember, kit erre a tisztre ajánlhatnának. Később (október 11.) a karloviczi érseki feljebbviteli törvényszékhez mégis *Szaplonczay* János és *Csernovics* Lázár földesurakat, az aradi püspöki szentszékhez pedig *Missics* János és *Szeccsánszky* Arzén aradi polgárokat ajánlották ülnökökül⁴⁾.

Az unio ellen való hajszát különben Knezsevics is folytatta; hiszen tért foglalt az már saját székvárosában, Aradon is. A vármegye 1773. október 11.-én ajánlva terjesztette föl *Magyar*, máskép Ungur István azon kérelmét, hogy a g.-katholikusok Aradon a maguk költségén kápolnát építhessenek. A királyné 1774. júl. 28.-án a megürült veszprémi püspökség jövedelméből 1600 frtot küldött a templom építésére s aug. 18.-án helybenhagyva küldte le a templom tervezetét; a vármegye azonban 1775. márcz. 28. kénytelen volt kijelenteni, hogy a plébános jövedelmét nem látja biztosítva. Helyiségül a kamarai igazgatóság a Csernovics-féle telket jelölte ki; mivel azonban Csernovics Arzén özvegye ez ellen tiltakozott, *Lovász* Mihály jún. 19. átengedte a minoriták temploma szomszédságában levő üres, »csöndes és illő« telkét, a kincstár pedig még 1000 forintot adott az építkezésre és 150 frtot a pap s 50-et a kántor fizetésére. Az első plébánost, *Beregi* Pált, már 1775. okt. 11. beigtatták hivatalába; a g.-kel. pópák azonban folyton zaklatták azokkal együtt, kik az unio hívei voltak s így kétszeresen is örülhetett, midőn a királyné őt 1777. május 23. az akkor felállított váradi g.-kath. káptalanhoz kanonokká nevezte ki⁵⁾.

Meatovics János esete már a vármegye beavatkozását is maga után vonta. Meatovics biharmegyei protopópa volt azelőtt. Mivel azonban híveivel együtt az unióra akart áttérni, Knezsevics elfogatta, Aradra hozatta

¹⁾ *Aradm. jk.* 1774. 240. és 1775. 53. sz. 1776. jan. 12. kijelentette a h. tanács, hogy az aradi g.-kel. szabókat és paplanosokat csak azon esetben kell a körmenetben való részvételre szorítani, ha a róm. katholikusokkal egy cézhet alkotnak. Az egyezés csak 1782. történt meg. *U.-o.* 1776. 20., 1781. 33. és 1782. 38. sz. — ²⁾ *U.-o.* 1775. 46. — ³⁾ *U.-o.* 1782. szept. 24. — ⁴⁾ *U.-o.* 61. és 224. E két utóbbi az esküt 1776. jún. 14. a megye színe előtt tette le. — ⁵⁾ *Lakatos*, I. 75.

és börtönbe csukatta. Forray András alispán értesülvén erről, szabadon bocsátására felszólította a távollevő püspök helyettesét. Ez ismételt felhívásnak sem engedvén, az alispán 1777. febr. 25.-én 18 hajdút küldött Meatovics kiszabadítására. A hajdúk csakugyan feltörték a börtön ajtaját és szuronyok közt vezették az esperest a megyegyűlés elé, hol könyezve köszönte meg kiszabadítását. Az alispán a minoritákhoz küldte őt, hogy biztosságban legyen. Meatovics február 27.-én a g.-kath templomban csakugyan nyíltan áttért az unióra, mire ápril 6.-án szabadon mehetett vissza Váradra¹⁾. Mivel azonban Beregi Pál aradi görögkatholikus plébánost a királyné a Váradon felállított görögkatholikus káptalanba már május 23.-án kanonokká nevezte ki¹⁾, helyébe az aradi g.-katholikusok Meatovicsot hitták meg. Az új plébános 1780-ban már Aradvármegye támogatását kérte, mivel kegyetlenül meg is verette a püspök. A vármegye január 31. kívánatosnak tartotta, hogy ha Aradot csakugyan a kir. városok sorába emelik, a kiváltságlevélnek gondja legyen az unitus vallás terjesztésére, a helytartótanács pedig addig is intse meg az aradi püspököt, hogy g.-kel. pópák ne avatkozzanak a g.-kath. pap hivatala körébe. Különben a feleket 1781. márcz. 1. az uralkodó egyenes parancsára kellett összebékéltetni. De maguk a római katolikusok is háborgatták őket és szétrombolták temetőjüket, miért a vármegye 1781. jún. 12.-én Lovász Zsigmondot megdorgálni, a minoriták házfőnökét pedig elmozdítani kérte. Az időközben (1777.) alapított nagyvárad g.-kath. püspökség első főpapja, Drágosy Mózes is elégtételt követelt (1783. jan. 10.), mire a h. tanács elrendelte, hogy a görög- és római katolikusok együvé temetkezzenek²⁾.

Magában a megyében mindazokat a g.-keletieket, kik az unióra akartak áttérni, *ördögűzéssel* akarták visszahódítani a pópák, különösen Kurticsón és Gyulavarsádon, miért is a h. tanács rendeletére³⁾ a vármegye vizsgálatot indított⁴⁾ s utóbb utasításul nyerte⁵⁾, hogy az ilyen ördög-től megszállott embereket ezentúl a megyei orvos vizsgálja meg és család esetén »a dolog természetéhez mért«⁶⁾ orvosságot alkalmazzon. Erre csakhamar nyílt is alkalom, mert Mihály nadabi pópa megint ördögöt űzött egy asszonyból s így méginkább erősítette a babonát⁶⁾.

A püspök különben nem sokat tehetett a nép felvilágosodása érdekében, mert annyi adósságot csinált, hogy hitelezői már minden jövedelmét zár alá helyezték. Ez lehetett az oka, hogy midőn 1783. tavaszán elhunyt, Putnik Mózes karloviczi érsek 1783. május 21. csak helyettest nevezett ki Aradra *Avakumovics* Pál bezdini archimandrita személyében,

¹⁾ P. Nagy, Aradm. ism. Kézirat. II. 9—11. — ²⁾ Aradm. jk. 1773. 270.; 1774. 17., 160., 196., 208.; 1775. 57., 94., 100., 155.; 1776. 7., 106.; 1780. 22., 36., 83.; 1781. 97.; 1783. 75., 62. sz. és h. tan. rend. 1783., 792. sz. — ³⁾ 1780. aug. 10., 5112. sz. rendelet. — ⁴⁾ Aradm. jk. 1780. szept. 15., 20. sz. — ⁵⁾ HTT. 1782. jan. 24., 8347. sz. — ⁶⁾ Aradm. jk. 1783., 59. sz.

a ki azonban jó sokáig semmit sem kapott az intercalaris jövedelemből¹⁾. 1784. május 2. már *Petrovics* Pétert igtatták be aradi püspöknek²⁾, ezt a több nyelvet tudó művelt főpapot, ki a megyei rendekkel karöltve dolgozott azon, hogy az oláh nép erkölcsseit szelidítse s különösen a nagyon szokásos rablásoktól tartsa vissza.

1781. aug. 16. a helytartótanács megkérdezte Aradvármegyét, mit akar tenni az ott nagyon elszaporodott rablások megakadályozására? A vármegye szept. 1. egész őszinteséggel felelte, hogy ő ilyenkor minden községben egy-egy *akasztófát* szokott felállítani; most azonban azt is jónak látná, ha a *községek* nagyon szétszórt házait, a mik úgysis fából vannak összetákolva, közelebb tolatnák egymáshoz, hogy a szomszédok egymás segítségére siethessenek s a gonosztevőket könnyebben elfoghassák³⁾.

Azonnal intézkedett is a szétszórt házakból álló falvak összébépítése iránt. Fölterjesztését csak 1782. júl. 15. hagyta jóvá a helytartótanács⁴⁾, melyet aug. 5. már csak arra kért a vármegye, eszközölné ki a kir. kamarásnál, hogy *szokása szerént* ne dolgozzék a megyének ezen üdvös és közhasznú szándéka ellen⁵⁾. E végből a vármegye nov. 16.-án az átépítendő házakat egy évre minden teher alól fölmentette, vagy inkább a többi adózóra róttá ki az ilyen ház terhét; felszólította az uradalmakat, hogy a régi házak korhadt gerendái helyett elegendő fát engedjenek kivágnani erdeikből; megengedte, hogy az igenis hosszan elnyúló falvakból alsó és felső falut alakítsanak. »Különben — úgymond — alig remélhetni, hogy ezt a meglehetősen vad és latorsághoz szokott népet igaz útra s jobb erkölcsökre lehessen téríteni«⁶⁾.

1782. okt. 21. a helytartótanács kieszközölte a kamara és a modenai uradalom hozzájárulását is⁷⁾ és a megye meg is kezdte a községek szabályozását. Ekkor azonban egyszerre arról értesült a kormány, hogy Aradban az oláh nép elégtelenségét s romlását voltakép az agrariusviszonyok okozzák. Mert Bogyest, Petris, Tok, Baja, Trojás, Lupest, Zöldes, Buczáva és Berzova lakosaitól a földesurak elvették földeiket s az oláhok e miatt ki akarnak vándorolni; a mit pedig minden módon meg kell gátolni⁸⁾. A vármegye 1783. febr. 12.-én kijelentette, hogy ő mindenkép ügyel az adózó nép s a községek érdekeire s urbéri kihágásai miatt pört is folytatott a szelistyei és iltjóyi uradalom ellen. A többi falu dolgában megindított vizsgálat különben kiderítette, hogy *est a lázadást egy idegen pápa támasztotta*, ki néhányad magával a bánszágba kívánt áttelepedni. Maguk az aradi földesurak kijelentették, hogy földeik új és igazságos fölméréséről gondoskodni készek⁹⁾.

¹⁾ *Aradm. jk.* 41., 68., 1783. nov. 29., 2. sz. és 1784., 325. sz. — ²⁾ *U.-o.* 1784., 197. sz. — ³⁾ *U.-o.*, 1781. szept. 1., 29. sz. — ⁴⁾ *HTT.* 4475. sz. — ⁵⁾ *Jk.* 1782. aug. 5., 63. sz. — ⁶⁾ *U.-o.* 1782. nov. 13., 10. sz. — ⁷⁾ *HTT.* 1782., 7511. sz. — ⁸⁾ *HTT.* 1782. decz. 27., 9193. sz. — ⁹⁾ *Jk.* 1783. febr. 12., 22. sz.

A földek fölmérése, hol joggal, hol jogtalanul, azt a meggyőződést érlelte meg az egyre izgatott tömegben, hogy a földesurak összejártsanak a mérnökökkel, kik a jobbágyok földéből hasítják ki az uradalmi legelőket. 1783. nyarán, a népnek ezt a hangulatát fölhasználva, Aradból és Zarándból egy egész rablóbanda tört a ribiczei földesurakra s kirabolta őket. Aradvármegye, *Kíss* György esküdt vezetése alatt, maga is 24 pandurt küldött üldözésükre; de sikertelenül, mert a 21 rabló 21 felé menekült¹⁾. Magát a kancelláriát is bosszantotta ez az eset, s látva, hogy a szokásos büntetésnek »semmi hatása sincs erre a vad és minden érzésből kivetkőzött népre«, a kínzás és a halálbüntetés alkalmazását sürgette.

»Ebből a fölterjesztésből is látszik — gúnyolódott József császár²⁾ — milyen hibás a magyar közigazgatás, midőn egy megye nem szégyell 24 pandúrt fogadni, csakhogy megnyugodjanak rettegő tisztviselői; holott kúriáikban őket talán több cseléd szolgálja s ezeket a cselédeket kétségtelesenül a szegény népnek kell eltartania. »Megparancsolta, hogy el kell bocsátani a 24 pandurt, s nemcsak a kínzást, hanem még a botozást is eltiltotta. A vármegye szept. 10. fölírt ez ellen, mivel napról napra ijesztebb módon szaporodnak a gonosztettek³⁾. Mikor a helytartótanács megkérdezte⁴⁾, mit ajánl tehát, hogy tortura alkalmazása nélkül hajtsák végre a király szándékát? — azt felelte⁵⁾, hogy ő felsége szándékait megvalósítani nem reméli tortura nélkül, — olyan söpredék ez a nép. 20—25 fegyveres rabló garázdálkodik egy-egy csapatban s bár oláhok és görögkeletiek, nem kímélik sem az oláht, sem a görögkeletit. 1784. június 30. a szomszédos Zarándvármegye is panaszkodott, hogy ott újabban is kegyetlen rablások és gyujtogatások történtek; mire Aradvármegye készségesen megígérte, hogy mindent megtesz a rablások kiirtására⁵⁾; de csak akkor kezdett igazán remélni, mikor végre-valahára a császár is díjat tűzött ki a gonosztevők fejére⁶⁾.

1784. augusztus 9.-én sajtáságos esemény tartotta izgatottságban Aradvármegye karait és rendeit. Az urak nagy számmal gyülekeztek egybe a székvárosban. Tótváradi *Kászonyi* András, Világosi *Bohus* János, Sárosfalvi *Bittó* Mihály, Mácsai *Csernovics* János, *Kőszeghy* János, *Boross* Imre, *Salbek* György, *Horváth* János, *Tahy* Ádám, *Stanislovits* Pál és György, *Arady* József, *Török* Béla és György stb. s általában véve olyanok ülték körül a hosszú zöld asztalt, kiknek nevei szorosán összenőttek a négy évtizeddel azelőtt újraelakult vármegye történetével. Az asztalfőt maga Soborsini *Forray* András alispán foglalta el. Erdélyi tanácsos, a szent István-rend lovagja és (mit a vármegye nem emlegetett föl címei

¹⁾ *Aradm. jk.* 1783. júl. 1., 40. sz. — ²⁾ *Kancz. lt.* 1783., 6860. sz. *Marczali*, II. József, 9—10. *HTT.* aug. 7., 7454. sz. — ³⁾ *Jk.* 1783. szept. 10., 20. sz. — ⁴⁾ *HTT.* 1783. szept. 25., 1171. sz. — ⁵⁾ *Jk.* 1783. okt. 27., 38. sz. — ⁶⁾ *Jk.* 1784., 381. sz. — ⁷⁾ *Marczali*, III. 10.

közt) a magyar irodalomnak nem csupán pártolója, hanem művelője is volt, a ki egy hatalmas kötetben csak három esztendővel azelőtt adta ki »Trogius Pompeius Justinusnak negyvennégy könyvből kiválogatott rövid, ékes históriáját.«

A testestül-lelkestül derék magyar urat zajos vivatokkal üdvözölték a rendek, mint a ki nagy veszedelemből csodásan szabadult meg; s nem minden álmétkodás nélkül hallgatták azt a jegyzőkönyvet, melyet Kőszeghy János aljegyző a Kurticson július 29.-én Kászonyi János helyettes alispán elnökelete alatt tartott megyei részgyűlésről olvasott fel.

Ugyanis akkor már szóbeszédből és levelekből egyaránt ismeretes volt, hogy július 27.-én hajnalban 4—5 óratájban Bécs vagy Bucs Petru és Ribicze Ursz vezetése alatt mintegy 20 rabló állított be Forray Andrásnak gyönyörű park közepén fekvő emeletes soborsini kastélyába. A már talpon levő alispánnak, Csatári Nagy Teréznek s a házbelieknek azt mondták, hogy megkegyelmeztetésök dolgában jöttek az alispánhoz. — Forray még ágyban hevert, mikor tisztességtudóan bekopogtattak hozzá. Alázatosan és töredelmesen vallották be, hogy ők bizony oláh rablók és gonosztevők; de megunták a rossz és istentelen életet s az a legfőbb vágyuk, hogy abbahagyják az egészet. Arra kérték tehát az alispánt, eszközölje ki megkegyelmeztetésüket s e végből írjon olyan levelet, a melyben egyenként és összesen kegyelemre ajánlja őket.

Forray úgy találta, hogy csakugyan ez a legjobb módja a járásban most annyira megzavart csend és nyugalom helyreállításának. Hajlott tehát a szép szóra; készségesen megígérte a javulni akarók érdekében való közbenjárását s papírost, tintát, tollat keresvén elő, rendre kérdezgetni kezdte neveiket.

Ez azonban sehogysem tetszett a rablók vezérének, a déznai Bécs Petrunak, a ki szökött katona lévén, attól félt, hogy a katonaságnál mégis csak kérdőre vonják, ha maga a vármegye megbocsát is. Kiragadta a tollat az alispán kezéből s azt mondta, nagy veszedelem származhatnék abból reájok, ha fölírnák a neveiket. Azután megfogván az alispán kezét, tisztességtudóan kérte, menjen ki velök az erdőbe, a hol még ötven rabló tanyázik; velök együtt hallgassa ki ezeket is és azután valamennyit együtt ajánlja kegyelemre a császárnál. Ebben az esetben esküvel fogadják, hogy ezentúl hűséges alattvalók és jó adófizetők lesznek és soha míg a világ nem vétnek az alispán s a vármegye ellen.

Forraynak nem volt ínyjére ez a kívánság. Biztosította őket, hogy teljes jóindulattal van irántuk, s a grácia-kérő levélbe szívesen beírja azokat is, kik odakinn maradtak, csak diktálják fel valamennyinek a nevét; vagy — ha tetszik — jöjjenek ide a többiek is, a hol jobban meg lehet

csinálni az efféle írásbeli dolgot. Ő maga semmit sem tesz ellenök, míg csak le nem érkezik a császár kegyelme, vagy legalább felelete; de maguk is beláthatják, hogy bátorságosan még sem mehet közéjük az erdőbe.

A rablók azonban attól tartottak, hogy csak időt akar nyerni az alispán s majd rendre összefogdosztatja valamennyiüket; kérés helyet tehát most fenyegetéssel állottak elő s agyonlövással ijesztgették, ha szép szerével azonnal nem követi őket az erdőbe. Követte tehát, még pedig azon módon, a hogy a nyári meleghez képest öltözve volt. Egynek kivételével valamennyi rabló elkísérte. Az az egy pedig szépen összeszedte az alispán ruháit, hogy majd illendően járhasson a nagyságos úr; némi harapni valót tett a tarisznyájába s az istállóból egy jó lovat választván maga alá, megkérte szépen a nagyságos asszonyt, hogy cseppet se aggódjék ura sorsa miatt, mert hajszála sem görbül meg és csupán addig marad tanyájukon, míg megszerzi a kegyelmet. Azzal azután illendően köszönt s a többi után vágtatott.

Míg a templom és a Temesesti-völgy felé mentek, Forray mindenképen lelkökre akart beszélni a rablóknak; azok azonban nem hallgattak reá s figyelmeztették, hogy nagyon megjárná, ha lármát csapna s össze-csődítné a népet. »Szenvedtem tehát a közügyért« mondta utóbb az alispán s megadással ment tovább velök. Nemsokára elérkeztek a kinn táborozó rablókhoz, kik idáig a falun keresztül folyó kisebbik patak völgyében lappangtak. Itt csupán azt kívánta tőlük, adjanak rá valami ruhát s küldjenek utána kocsit s 1—2 lovat. Mindjárt meg is érkezett a lovas ember; ráadta az előre látó módon összeszedetetett ruhát, alája adta háts paripáját s most tisztességesen öltözve és lóháton folytathatta útját Temesest és Trojás felé, mindenütt saját uradalmában, a nélkül, hogy a népnek feltűnt volna a dolog. Igaz, hogy lassan is haladtak, mert a rablók gyalogszerrel voltak s nem követhették őt elég gyorsan, miért ő maga is többször leszállt a lóról; de meg a legsűrűbb erdőkön keresztül haladtak, hol a völgyön fölfelé, hol a Magura gerinczén. Nem csoda tehát, ha az alig 20 kilométernyi útban éjjel felé már teljesen kimerülve ért a 803 méter magas Piatra-albára, mely éppen az ő jószágának s Madrizestnek határán emelkedik.

Végre az erdőnek egy tisztásán tüzet gyújtottak s ledőltek pihenni. Az alispán azonban álmatlanul töltötte az éjszakát, hajnalban pedig már ismét lóra ültették, hogy a kegyelemre váró rablóknak még egy csoportjához vezessék. Valamivel gyorsabban haladtak, mert a Honcz-patak folyását követhették. Madrizestben (a régi Madárságfalván) a lakosok már megbámúlták a karavánt, feltartóztatására azonban ők sem gondoltak. Délre Saturó (a régi Rajfalu) alá értek. Nem mentek be a faluba, mely már tágasabb völgyben fekszik, hanem a közelében levő erdőben teleped-

tek le. Titkot azonban éppen nem csináltak a dologból. Nemcsak Szatúróból, hanem a szomszédos falvakból, Bucsaváról, Zöldesről, Szakácsból is összejött egy csapat paraszt erre a csodára, s megsüvegelte az alispánt, ki az árok partján falatozott a falusiakkal együtt, míg a rablók egy homokból hányt asztal mellé telepedtek. Csak azt vette rossz néven Forray, hogy a rablók, »mintha ők maguk volnának a földesurak«, maguk kapdosták el a jobb falatokat. Abból a három csirkéből különben, melyet egyik társuk sütött, neki is adtak. Ebéd után azonnal útrakészültek; s az alispán negyedmagával — mert időközben még hárman szereztek lovat — már lóra ült, mikor egy újabb esemény néhány perczczel késleltette a menetet, melyhez a szomszéd falvakból való oláhok is csatlakoztak. Ekkor ugyanis az egyik tekintélyesebb rabló hirtelen az alispánhoz lépett, átka-rolta térdét és, mint az alispán maga megjegyzi, egy afféle tolvajtól alig várható szónoklatba kezdett. Kérve-kérte társait mindenre, a mi szent előttük, ne kövessenek el ellene valami illetlenséget, vagy éppen gyalázatosat; mert hiszen ez az egész vidék apja gyanánt tiszteli a nagyságos urat s igazságát mindenki és mindig megtalálja nála. Magát az alispánt

az egész nép nevében arra kérte, eszközölje ki a kívánt kegyelmet. — Forray valamennyiök hallatára kijelentette és — mint már Soborsinban tette — itt is megígérte, hogy elkövet javukra mindent, a mi csak hatalmában áll; s hogy nem is illenék, ha — ilyen öreg korában — megszegné adott szavát. — Egyik-másik azonban azt felelte erre, hogy hiszen nem-egyszer hitgették már őket kegyelemmel; azért most is csak akkor nyugodhatnak meg igazán, ha magának a császárnak levelét látják s ha a hasonló bűnökkel terhelt aradi rabok szabadítását is megígérik. Míg dolguk jobbra, vagy balra el nem dől, nem bocsáthatják szabadon az alispánt.

Ezek után késedelem nélkül folytatták útjokat és csakhamar Honcz (a mai Gurahoncz) faluba érkeztek, hol a *pópa* házában szállottak meg; egyrészt azért, hogy nyugalmasabb éjszakája legyen az öreg úrnak s másrészt, hogy bujdosó társaik is csatlakozhassanak. Leáldozott már a nap, mely a falu fölött emelkedő erdős hegy mögül — egy egykorú geographus tudósítása szerént¹⁾ — nyaranta is csak 9 óra tájban szokott előbukanni. Este 6—7 óratájban az alispán maga elé szólította a rablókat,

¹⁾ Vályi, Magyarország. leírása (1799.). II. 65.

gyertyavilág mellett összeírta neveiket, külön megjelölte, kinek mi a bűne s ezt a jegyzéket jelentés kíséretében küldte Aradra a vármegye házára, hogy a karok és rendek azonnal fölterjesztést telessenek a császárhoz, a helytartótanácshoz és gr. *Teleky* Sámuel főispánhoz. Fölemlítette ugyan, hogy őt csak a mondott föltételek teljesítése után fogják szabadon-bocsátni s útközben többször hozzátették, hogy megölik, ha fegyveresen támadna rájuk a vármegye; de mégis azt ajánlotta, hogy azt tegye a vármegye, a mit leghelyesebbnek tart. S mivel nem remélhette, hogy az augusztus 4.-i gyűlésre megjelenhessék, Salbek Ágostot kérte meg a vármegyének Soborsinban hagyott hivatalos pecsétje átvételére. Latin levelét mint »Aradvármegye rendes alispánja, most pedig a rablók rabja« írta alá¹⁾.

Ezt a levelet azonban lefoglalták a rablók és csak másnap reggel adták vissza az alispánnak; csakhogy előbb felolvastatták s egy deakül értő oláh lefordította a többinek. Megengedték a levél elküldését, de nem volt szabad többet írnia s egyúttal kikötötték, hogy a kegyelmet mindenünnen összehívott távollevő társaikra is kiterjesztesse.

A rablóknak volt elegendő pénzök és császári aranyok s tallérok is akadtak a túszőkben. Majdnem mind részesek voltak a ribiczei rablásban; mások ismét mint lókötők szerepeltek a vármegyéhez beküldött jegyzékben. Némelyiket csak gyanúba vettek egy vagy más miatt, de beállott a bandába, mert ott ideig-óráig legalább menedéket találhatott. S a banda ezt annyiban meg is adta, hogy nagyszámú tagjainak üldözésére a megyei pandúrok egykönnyen sem vállalkozhattak.

Július 29.-én éjszakára négy embert hagytak hátra az alispán őrizetére, a többi pedig estefelé fegyveresen távozott el. Teljes biztonságban érezték magukat. Tetszésök szerint osztogatták parancsaikat s a szomszédos helyekről minden szükségessel ellátták magukat; de az is igaz, hogy kérésöket rendszeren fegyveres erejökre hivatkozva ajánlgatták a falusiak figyelmébe.

A rablók különben Bohus Imre esetével vígasztalták az alispánt, a mikor *Paskul* pandúr békességet csinált ebben a járásban. Július 30.-án átvitték őt a Fejér-Körösön túl Dumbrovczára. Látván pedig, hogy nagyon kimerült s hogy ereje megtört, — megkönyörültek rajta s nem akarták egyik faluból a másikba czipelni, hanem visszahagyták a faluban. Ismét kijelentették, hogy — hacsak üldözőbe nem veszik őket, — a császári kegyelem megérkeztéig ottan egész bátorsággal nyughatik. Az alispán még aznap megsürgette a vármegyét. »Bölcsen meg kell fontolni — tette hozzá, — hogy a közbiztosság milyen eljárást követel ebben az ügyben«.

A vármegye szokatlan gyorsasággal cselekedett. Már júl. 29. a Kurticson tartott kisgyűlésen meghányta-vetette a dolgot. Rögtön futárt küldött

¹⁾ Aradvármegye 1784. évi jegyzőkönyvében 402. sz. a.

a kancelláriához, eszközölné ki a császárnál, hogy azok a rablók, ha fegyvereiket leteszik s az alispán életét megkímélik, csakugyan megkapják a kegyelmet és pedig a milyen gyorsan csak lehet. Egyúttal azonban segítséget kért a szomszéd vármegyéktől s az erdélyi guberniumtól is, melyek rendre és azonnal megígérték támogatásukat; leghamarabb, már július 30.-án, Zarándmegye¹⁾. Aradvármegye azonban más módot is megkísérelt s egyenes alkudozást kezdett a rablókkal. Meghagyta az önként ajánlkozó *Stanislovits* Pál szolgabírónak, keresse föl tanyájukon s bírja rá őket, hogy a kisgyűlés kezessége mellett szabadon bocsássák az alispánt, ki érdekében ekként nemcsak maga munkálkodhatik sikeresebben, hanem nevök aláírásával s hiteles pecsétjökkel ellátott levelökben ők is rajta lesznek, hogy kívánságuk teljesedjék. Belátták azonban, hogy ezt csak üres biztatásnak, hitegetésnek tekinthetik az oláhok, kik, ha késik a császár kegyelme, a miatt az alispánt okolhatnák. Másrészt pedig — gazdag zsákmányra számítva — alkalmasint ki is végeznék; mivel azonban vallásukra még ezek a rablók is sokat adnak és a vallás az egyetlen, a mi durva kedélyére hathat, főpapjukat, *Petrovics* Péter aradi g.-kel. püspököt kérték föl, a szolgabíróval együtt használja tekintélyét az alispán megszabadítására.

Petrovics Péter titkárával, *Vandlik* Pállal és *Gersics* Péter aradi g.-kel. esperessel csakugyan már július 31.-én csatlakozott *Stanislovitshoz* és a szintén ajánlkozó *Horváth* János szolgabíróhoz, valamint *Laczkovics* István temesmegyei táblabírához. A társaság még aznap Dumbroviczára érkezett. Az alispán a püspökkel, a szolgabírákkal s társaikkal együtt a rablók élén a templomba ment. Ott a küldöttek kijelentették, hogy a ribiczei rablásért nem lesz bántódásuk s felmutatták a vármegye nagypecsétű kegyelemlevelét. Ekkor a rablók csakugyan szabadon bocsátották az alispánt. 56 közül azonban most még csak nyolczan fogadták el a kegyelmet, fegyverét pedig csupán 3 rakta le. Az egyik annyira nem hitt az urak jóindulatában, hogy rá is lőtt a püspökre, a ki szerb volt, nem oláh²⁾.

A vármegye azonban nem játszott adott szavával. Az augusztus 9.-én tartott gyűlésen az alispán már bemutatta *II. József*nek Bécsben aug. 3. kelt leíratát, mely nem volt ugyan szabatos, mert ebben az ügyben, mint kérelmezőt, Temesvármegyét említette, egészen véve azonban teljesítette az aradiak kívánságát s a névszerént felsorolt rablókon kívül kegyelmet adott a banda minden tagjának.

A gráciával *Horváth* János szolgabíró és *Magyar* István alügyész azonnal a rablókhoz sietett. Velök ment az aradi g.-kel. püspök megbí-

¹⁾ *Aradm. jk.* 441. és 456. sz. — ²⁾ *Kancell. levéltár,* 9470., 9977. sz. *Marczali,* II. József, III. 10—11.

zottja, *Gersics* Péter esperes is, ki az éppen akkor épült borossebesi g.-kel. templomba gyűjtötte össze a rablókat s felolvasta nekik a császár pecsétjével ellátott kegyelemlevelet. Képzeltetni, milyen örömmel hallotta mindezt s a szinte hihetetlen gráciának magyarázatát *Birta* Juon, *Fuon* Tógyer, *Opre* Tógyer, *Tógyer* Gyorgye, *Pop* Gligor, *Jov* Irunie, *Dán* Petru, *Demián* Petru, meg a többi: mind a huszonegy.

Aug. 14.-én csakugyan megjelentek Aradon a vármegyeházán, lerakták fegyvereiket s oláh nyelven letették a hűségesküt, melyet *Gersics* esperes olvasott föl előttük. Esküjük így hangzott:

»Én N. N. esküszöm a Szentháromságra, az Atya, Fiú és Szentlélek Istenre, Isten anyjára, a szent keresztre, a szent apostolokra és minden szentekre, a négy bőjtidőre s az esztendő legnagyobb ünnepeire, hogy idáig folytatott rablóéletemet, melynek következtében másokat kiraboltam és megölvén, életöktől és vagyonuktól megfosztottam, ezentúl a javulás szándékával elhagyni ígérem s fogadom, hogy jövendőben semmiesetre sem térek arra vissza. És ha ezentúl akármiféle gonoszlat tennék, büntessen meg engem az én Istenem, a Szentháromság, Isten anyja és a szent kereszt. S én magam méltónak mondom magamat, hogy ebben az esetben a nemes vármegye úgy kínoztasson, a mint csak kínozni lehet ezen a világon. Ne legyen szerencsém sem feleségemmel, sem gyermekeimmel; büntessen meg a kenyér és a só, s még a föld se vegye be testemet. Azért is hűséget és engedelmisséget fogadok a felséges császár (1), a tekintetes vármegye, az alispánok és összes tisztviselők, valamint a földesurak iránt. Azonkívül a megnevezett büntetések terhe alatt fogadom, hogy a gonosztevőket, a kik csak kezeim közé kerülnek, megfogom s a vármegyének beszolgáltatom, hogy érdemök szerint vegyék el a maguk büntetését. Isten engem úgy segítjen, Isten anyja és a szent kereszt és minden szentek. Amen!«

Az alispánnak, kit imént még fogva tartottak, külön is megfogadták, hogy ezentúl jó alattvalók lesznek s hogy jövendőre, a mennyiben rajtuk áll, beadnak minden rablót, tolvajt és gonosztevőt. Tudatták velök, hogy augusztus 21.-én túl megszűnik a kegyelem osztogatásnak ez a módja. A rablóknak nagyon meg kellett gondolniok, éljenek-e ezzel a kegyelemmel; mert a De Vins-ezrednek magának 13 szökevénye volt köztük, a kik nem érhették be pusztán csak a polgári hatóság jóindulatával. De meg időközben is rabolgattak, talán annak a 40 temesmegyei rablónak kedvéért, kik a könyvedén osztogatott kegyelem hírére csatlakoztak hozzájuk. Aradvármegye helyesen jegyezte meg, hogy ez a makacs nép nem tudja megszokni a csöndes, földmivelő életet, s többre becsüli annál a gondtalan és bő jövedelmet hajtó rablást. A megjavulás útját azonban nem zárta el előle. Aug. 19.-én tehát újabb csapat érkezett, szám szerint 19 rabló, magával *Bécs* (Bucs) Petruval együtt, kik hasonló módon tették le az esküt s bűnbánva hallgatták *Gersics* protópópa javulásra intő szavait¹⁾.

¹⁾ *Márki*: Forray András esete. (Hazánk, 1884., 23–31. Alföld s Arad és Vidéke, 1884., 8–9. sz.) *Márki*, A Hóra-világból. (Kolozsvar, 1893., 243–5. és Erdélyi Híradó, 233–8. sz.) *Márki*, Revolutiunea lui Horea în partea țerei ungurești. (Ungaria, 1894. 6–8. sz.). Említi ezt az esetet *Katona*, Hist. Crit. XL., 407. *Densusianu*, Revolutiunea lui Horia, 223–5. s pár szóval *Fábán* és *Marczali*. (III. 10–11.).